

Суверенітет держави та захист інвестора: філософія інвестиційних договорів у міжнародному праві

Бачинський Тарас Володимирович¹

Опубліковано	Секція	УДК
28.02.2025	Економіка	346.545:341.63](100)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15649103		

Анотація. Стаття присвячена дослідженню взаємодії між державами та інвесторами у сфері міжнародного інвестиційного права, зокрема питанням балансу обов'язків і вигод, довгострокових ризиків для інвесторів та регуляторних проблем для держав приймачів. У сучасних умовах глобалізації та економічної нестабільності держави все більше залежать від притоку іноземного капіталу, тоді як інвестори потребують правових гарантій стабільності своїх вкладень. Інвестиційні договори стали основним механізмом забезпечення такої рівноваги, однак їхня структура і зміст відображають не лише правові норми, а й складні політико-економічні процеси, що змінюються залежно від національних та міжнародних умов.

У роботі проаналізовано концептуальні підходи до природи інвестиційних договорів, які базуються не на класичній договірній взаємності, а на комплементарності інтересів: держава приймає певні обмеження свого суверенітету в обмін на економічні вигоди, такі як нові технології, робочі місця та фінансові ресурси. Водночас інвестор несе довгострокові ризики, пов'язані як з ринковими змінами, так і з політичною нестабільністю, що може призвести до змін регуляторного середовища. З огляду на це, інвестиційні договори виконують роль не лише юридичного, але й економічного та політичного інструменту, який визначає умови взаємодії сторін на тривалий період.

Окрему увагу приділено питанню деполітизації інвестиційних спорів через механізми міжнародного арбітражу. Хоча такі механізми забезпечують незалежний розгляд спорів та запобігають політичному тиску, вони також викликають критику через можливі обмеження регуляторних повноважень держави. Висвітлено ключові теоретичні підходи до співвідношення суверенітету держави та прав інвестора, а також розглянуто потенційні шляхи вдосконалення механізмів вирішення інвестиційних спорів.

Таким чином, результати дослідження показують, що інвестиційне право розвивається у напрямку пошуку нового балансу між правами та обов'язками інвесторів і держав, що є необхідною умовою сталого економічного розвитку. Перспективи удосконалення регуляторного середовища для іноземних інвестицій потребують комплексного підходу, який враховуватиме не лише юридичні, але й соціально-економічні та політичні чинники.

Ключові слова: міжнародне інвестиційне право, інвестиційні договори, баланс інтересів, суверенітет, правові гарантії, політичний ризик, міжнародний арбітраж, державна регуляція.

¹ докторант Національного університет «Львівська політехніка», кандидат юридичних з наук

Abstract. This article explores the interaction between states and investors in the realm of international investment law, focusing on the balance of obligations and benefits, long-term risks for investors, and regulatory challenges for host states. In the contemporary era of globalization and economic instability, states increasingly rely on foreign capital inflows, while investors seek legal guarantees for the stability of their investments. Investment treaties have become the primary mechanism for ensuring such equilibrium; however, their structure and content reflect not only legal norms but also complex political and economic processes that evolve in response to national and international conditions.

The study analyzes conceptual approaches to the nature of investment treaties, which are not based on classical contractual reciprocity but rather on the complementarity of interests: the host state accepts certain limitations on its sovereignty in exchange for economic benefits such as new technologies, employment opportunities, and financial resources. At the same time, investors face long-term risks related to both market fluctuations and political instability, which may lead to regulatory changes. In this context, investment treaties serve not only as legal instruments but also as economic and political tools that define the terms of interaction between the parties over an extended period.

Particular attention is given to the issue of depoliticizing investment disputes through international arbitration mechanisms. While such mechanisms ensure independent dispute resolution and prevent political pressure, they are also subject to criticism for potentially restricting the regulatory powers of states. The article highlights key theoretical approaches to the relationship between state sovereignty and investor rights and examines potential ways to improve investment dispute resolution mechanisms.

Thus, the research findings indicate that investment law is evolving toward establishing a new balance between the rights and obligations of investors and states, which is a prerequisite for sustainable economic development. Improving the regulatory framework for foreign investments requires a comprehensive approach that takes into account not only legal aspects but also socio-economic and political factors.

Keywords: international investment law, investment treaties, balance of interests, sovereignty, legal guarantees, political risk, international arbitration, state regulation.

Вступ

Міжнародне інвестиційне право є точкою перетину двох фундаментальних інтересів: державного суверенітету та прав інвестора. Держава прагне контролювати економічні процеси на своїй території, формуючи сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій, але водночас обмежуючи ризики втрати регуляторної автономії. Інвестор, своєю чергою, вступаючи у довгострокові зобов'язання, потребує правової передбачуваності та гарантій захисту своїх активів від несподіваних політичних або економічних змін.

Інвестиційні договори виступають ключовим інструментом балансування цих інтересів. Вони встановлюють комплекс прав і зобов'язань, які часто не є симетричними, але є функціонально необхідними для взаємодії держави та інвестора. Для держави вони є засобом регулювання притоку капіталу та забезпечення економічного розвитку, а для інвестора – способом отримання гарантій недискримінації та доступу до міжнародного арбітражу в разі спору.

Однак такий правовий механізм є неоднозначним. Чи справді інвестиційні договори є взаємовигідними для обох сторін? Чи не обмежують вони державний суверенітет більше, ніж це необхідно? Чи гарантують вони достатній захист інвесторам, особливо в умовах політичної нестабільності? Ці питання стають все більш актуальними в контексті сучасної геополітики та економічної глобалізації.

У цій статті розглянуто баланс вигод і зобов'язань в інвестиційних договорах, взаємну залежність держави та інвестора, а також механізми мінімізації ризиків для

обох сторін. Використовуючи філософсько-теоретичний аналіз концепцій та практичних складових, нас цікавитиме, як інвестиційні договори одночасно сприяють розвитку державної політики та захищають права інвесторів, не піддаючи їх надмірному регуляторному ризику.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Означений у назві цієї роботи тематиці присвячено праці Р. Дольцера та К. Шрюера [1], К. Шрюера [2], М. Сорнараджі [3], П. Мучлінські, Ф. Ортіно та К. Шрюера [4], О. Кібенко [5], М. Ковальчука [6], О. Кривецької [7], В. Нагребельного [8], В. Пластуна та В. Домбровського [9], В. Поєдинка [10; 11], В. Полатая [12], О. Чабана [13], С. Ріпінсі та К. Уїлліамса [14], Т. Гінкса [15], Е. Гаймана [16], Д. Коллінза [17], Дж. Солоуея [18], Ф. Марчетті [19], А. Ньюкомба [20]. Втім, означений предмет розглядається вказаними вченими лише побіжно, що підкріплює актуальність пропонованого дослідження.

Метою статті є філософсько-правове осмислення взаємодії держави та інвестора в межах міжнародного інвестиційного права, зокрема через призму їхніх правових позицій, економічних інтересів та балансування суверенітету і приватної ініціативи. Дослідження спрямоване на аналіз механізмів правового регулювання інвестиційних відносин, з'ясування діалектики їхньої взаємодії та виявлення принципів, що забезпечують рівновагу між державними інтересами та гарантіями для інвесторів.

Результати

I. Держава, інвестор і суверенітет: правовий баланс обов'язків та вигід. Міжнародні інвестиційні договори є важливим правовим інструментом регулювання взаємовідносин між державою та іноземним інвестором. Їх унікальність полягає в тому, що вони не є класичними двосторонніми договорами з рівнозначними правами та обов'язками сторін, а базуються на принципі комплементарності інтересів. Держава приймача інвестицій бере на себе певні юридичні зобов'язання, часто обмежуючи свою суверенну регуляторну владу, тоді як інвестор отримує гарантії стабільності та захисту від неправомірних дій державних органів [1; 3].

Зазвичай, інвестиційні договори передбачають такі основні гарантії:

захист від експропріації без належної компенсації;

справедливий і рівноправний режим для інвесторів;

надання інвесторам національного або режиму найбільшого сприяння;

можливість розгляду спорів у міжнародному арбітражі [2; 4].

Ці зобов'язання, взяті державою, створюють передбачуване правове середовище, необхідне для довгострокових інвестиційних проєктів. Водночас вони можуть вступати в конфлікт із суверенним правом держави на регулювання своєї економіки та зміну політики в інтересах громадян. У цьому контексті виникає ключове питання: наскільки держава має право змінювати правила гри після укладення договору, і які наслідки це матиме для її міжнародних зобов'язань?

Право держави на регулювання економічної діяльності є одним із фундаментальних аспектів її суверенітету. Проте в умовах глобалізації та розвитку міжнародного інвестиційного арбітражу традиційне уявлення про абсолютний суверенітет зазнає трансформації. Держава, укладаючи інвестиційний договір, фактично погоджується на певне обмеження своїх дискреційних повноважень в обмін на залучення капіталу [5].

Як зазначає ряд дослідників, держава приймача, укладаючи інвестиційні договори, діє в рамках власної дискреції, і її зобов'язання не є примусовими. Вона сама визначає, які гарантії надати інвесторам та в яких межах [6]. Проте в разі порушення взятих зобов'язань вона ризикує зіткнутися з міжнародним арбітражем, що може спричинити значні фінансові витрати та погіршити її репутацію як приймача інвестицій [7].

Одним із найбільш дискусійних питань є можливість держави переглядати свої регуляторні рішення після укладення договору. Багато міжнародних інвестиційних угод містять так звані "стабілізаційні положення", які фіксують умови ведення бізнесу для інвестора на певний період. З одного боку, такі положення сприяють передбачуваності та стабільності, а з іншого — можуть позбавити державу гнучкості у зміні політики відповідно до соціально-економічних реалій [3; 8].

Існує поширена думка, що інвестиційні договори є нерівнозначними, оскільки вони накладають обов'язки в основному на державу, тоді як інвестор отримує захист без відповідних зустрічних зобов'язань. Проте, як зазначають фахівці у сфері міжнародного інвестиційного права, ця нерівність є умовною, оскільки держава отримує економічні вигоди у вигляді інвестицій, які сприяють економічному розвитку та створенню нових робочих місць [9].

Крім того, інвестор також несе певні ризики, пов'язані з нестабільністю регуляторного середовища, можливими змінами законодавства та політичними кризами [10]. Саме тому механізми міжнародного арбітражу є важливими для забезпечення справедливого балансу між інтересами сторін.

Існує також проблема надмірного використання арбітражних механізмів інвесторами. Деякі країни вважають, що інвестиційні арбітражі обмежують їхню можливість проводити необхідні економічні реформи та змінювати політику в інтересах суспільства [11]. У відповідь на це в останні роки спостерігається тенденція до перегляду старих двосторонніх угод про захист інвестицій або навіть виходу з них [12].

Ризики, пов'язані з державною політикою, є одним із ключових факторів, які враховують інвестори перед ухваленням рішення про інвестування. Серед основних політичних ризиків можна виділити:

- зміну податкового законодавства;
- запровадження нових регуляторних вимог;
- експропріацію або націоналізацію активів;
- політичну нестабільність або зміну уряду [13; 14].

Держави, які прагнуть залучити більше інвестицій, намагаються мінімізувати ці ризики шляхом надання додаткових гарантій та укладення угод про захист інвестицій. Водночас деякі дослідження показують, що на рішення інвестора впливають не лише правові гарантії, але й загальна економічна ситуація в країні, її макроекономічна стабільність та рівень розвитку інфраструктури [15; 16].

З урахуванням цих факторів, держава та інвестор знаходяться у постійному пошуку компромісу між правовими гарантіями та економічною доцільністю. Надмірна захищеність інвесторів може позбавити державу можливості проводити необхідні реформи, тоді як відсутність гарантій може відштовхнути потенційних інвесторів. Таким чином, інвестиційні договори мають балансувати між інтересами держави приймача та потребами інвестора, забезпечуючи стабільність правового режиму та водночас залишаючи простір для гнучкого державного регулювання.

Таким чином, сучасна система міжнародного інвестиційного права постійно розвивається, реагуючи на проблеми глобальної економіки. Відсутність абсолютного домінування однієї сторони в інвестиційних договорах вказує на необхідність подальшого вдосконалення механізмів, які дозволяють державам зберігати регуляторний суверенітет, а інвесторам — отримувати необхідний рівень правового захисту.

II. Перспектива інвестора: довгострокові ризики та гарантії. Інвестування в іноземну юрисдикцію відрізняється від короткострокових торговельних операцій, адже воно передбачає тривалий фінансовий та правовий зв'язок між інвестором і державою приймачем. Враховуючи значні початкові вкладення, ризики, пов'язані з політичними та економічними факторами, відіграють вирішальну роль у процесі ухвалення

інвестиційних рішень. Основними способами зниження цих ризиків є гарантії, що містяться в міжнародних інвестиційних договорах, а також механізми вирішення спорів, які забезпечують правову стабільність [1; 4].

Головна відмінність інвестиційної діяльності від торгівлі полягає в тому, що інвестор розраховує на довгостроковий прибуток, а отже, бере на себе ризики, які можуть реалізуватися в майбутньому. На етапі планування інвестор аналізує як економічні, так і політичні чинники, що можуть вплинути на дохідність проекту. Серед таких ризиків можна виокремити: ринкові ризики, а саме зміни в попиті, конкуренція, інфляція, валютні коливання; регуляторні ризики: зміни в законодавстві, введення нових податків або обмежень для інвесторів; політичні ризики: націоналізація активів, державне втручання, зміна політичного режиму [6; 9].

У світовій практиці спостерігається тенденція до підвищення ролі політичних ризиків, що особливо помітно в країнах із нестабільною політичною ситуацією або перехідною економікою. У таких умовах інвестори вимагають додаткових гарантій захисту своїх активів [8; 12].

Значна кількість інвестиційних договорів передбачає розгляд спорів у міжнародному арбітражі, що дозволяє інвесторам уникати розгляду справ у національних судах, які можуть бути упередженими або залежними від уряду [14].

Найвідомішою інституцією у цій сфері є Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів (ICSID), створений відповідно до Вашингтонської конвенції 1965 року. ICSID забезпечує неупереджений розгляд спорів між інвестором і державою, а його рішення є обов'язковими для виконання [13].

Важливо зазначити, що міжнародний арбітраж не тільки захищає права інвестора, але й сприяє формуванню глобальної практики у сфері інвестиційного права. Рішення арбітражних трибуналів часто встановлюють прецеденти, які можуть впливати на майбутні справи та зміни у законодавстві [18].

Таким чином, з точки зору інвестора, головними аспектами міжнародного інвестування є зниження політичних та економічних ризиків і забезпечення стабільності через міжнародно-правові гарантії. Механізми вирішення спорів у міжнародному арбітражі відіграють ключову роль у цьому процесі, дозволяючи інвесторам відстоювати свої права навіть у випадку зміни політичного курсу держави-приймача. З огляду на це, належна правова захищеність інвестора є визначальним фактором успішності інвестиційної діяльності.

III. Філософські аспекти співвідношення держави та інвестора в інвестиційних відносинах. Проблема взаємодії держави та інвестора в міжнародному інвестиційному праві виходить далеко за межі суто юридичного дискурсу. Вона торкається фундаментальних питань природи суверенітету, меж економічної свободи, справедливості розподілу ризиків і вигод, а також балансу між національними інтересами та глобальним економічним порядком. Взаємовідносини держави та інвестора можна розглядати у двох основних парадигмах: як конфлікт інтересів та як діалектичну єдність, що ґрунтується на взаємному доповненні.

У класичному міжнародному праві держава розглядається як суверенний суб'єкт, що має повний контроль над своїми ресурсами, економічною політикою та регуляторною діяльністю [3; 5]. Суверенітет держави в цій моделі є абсолютною категорією, яка не підлягає обмеженню через зовнішні механізми, включаючи міжнародні інвестиційні договори.

Однак глобалізація та розширення міжнародних ринків капіталу внесли суттєві корективи в цю картину. Держава все частіше виступає не тільки як носій влади, а й як учасник глобальних економічних процесів, який свідомо обмежує частину свого суверенітету задля отримання доступу до капіталу, технологій і міжнародного ринку. Інвестиційні договори в цьому контексті є інструментами такого "договірного"

суверенітету, у якому держава добровільно погоджується на певні обмеження заради довгострокових економічних переваг [7; 10].

Філософія сучасного міжнародного інвестиційного права розглядає ці обмеження не як загрозу державному суверенітету, а як його трансформацію. Держава не втрачає контроль, а змінює механізми його реалізації, пристосовуючи суверенітет до нових реалій глобального світу [12].

З іншого боку, інвестор є водночас суб'єктом права та агентом економічної доцільності. Його дії керуються не лише юридичними нормами, а й раціональним прагненням максимізувати прибуток і мінімізувати ризики [9]. На відміну від держави, яка, принаймні теоретично, має ширший суспільний мандат і не обмежується суто економічними інтересами, інвестор є носієм класичної ліберальної економічної раціональності, що базується на принципі самозбереження та зростання капіталу.

Ця економічна раціональність не є чимось аморальним або механічним, адже вона вписана в систему міжнародного права. Міжнародне інвестиційне право передбачає обмеження свавільних дій інвестора через зобов'язання, передбачені договорами, включаючи екологічні, соціальні та корпоративні стандарти [14]. Однак якщо держава володіє владою примусу, то інвестор володіє владою капіталу, яка може мати не менший вплив на політику держави, особливо в умовах глобалізованої економіки [16].

Здавалося б, інтереси інвестора та держави протилежні: перший прагне мінімізації регуляторного втручання, а друга – забезпечення своїх стратегічних інтересів. Проте це лише один бік медалі. Насправді взаємодія між державою та інвестором є складнішою і нагадує діалектичний процес, у якому через суперечності формується новий синтез, що відповідає інтересам обох сторін [18].

З погляду класичної гегелівської діалектики, держава виступає тезою – суб'єктом, що має повну суверенну владу. Антитеза – це інвестор, який діє у власних економічних інтересах, не будучи частиною державного механізму. Синтезом цієї суперечності є міжнародне інвестиційне право, яке створює правові механізми балансування інтересів, формуючи систему, у якій економічна доцільність інвестора узгоджується із суспільними та політичними інтересами держави [19].

З практичної точки зору, цей баланс знаходить своє відображення у принципах захисту законних очікувань інвестора, регуляторного простору держави та справедливого розподілу ризиків. Інвестиційні договори, з одного боку, створюють сприятливі умови для залучення капіталу, але, з іншого боку, не позбавляють державу права на регулювання у стратегічно важливих сферах [20].

Таким чином, взаємодія держави та інвестора не є ані жорстким конфліктом, ані простою схемою підпорядкування. Це складний правовий і економічний процес, що базується на взаємному обмеженні, балансі інтересів та еволюції регуляторних механізмів. З філософської точки зору, міжнародне інвестиційне право можна розглядати як прояв сучасного договірної суверенітету, у якому держави та інвестори не протистоять один одному, а формують новий тип економіко-правового порядку, заснованого на взаємному прагматизмі та раціональності.

Висновки

Дослідження балансу інтересів інвестора та держави приймача в міжнародному інвестиційному праві демонструє складну взаємодію економічних, правових і політичних факторів. Інвестиційні договори не є механізмом одностороннього захисту інвестора, а натомість виконують роль інструменту, який встановлює стабільні та передбачувані умови для залучення капіталу, забезпечуючи певні гарантії як для інвестора, так і для держави.

З перспективи інвестора «головним викликом» є довгостроковий ризик, що включає як економічні коливання, так і політичну нестабільність. Інвестиційні договори

та механізми міжнародного арбітражу покликані зменшити ці ризики, створюючи правову передбачуваність та механізми компенсації у випадку порушення інвестиційних угод. Водночас, ефективність таких гарантій залежить від здатності арбітражних механізмів забезпечувати справедливий розгляд справ та відсутності зловживань з боку інвесторів через тактику "договірного шопінгу" чи корпоративну реструктуризацію, спрямовану на отримання юрисдикційних переваг.

З точки зору держави приймача інвестиційні договори є двоєдиним явищем: з одного боку, вони приваблюють інвестиції, сприяючи економічному розвитку, а з іншого – можуть обмежувати суверенітет держави, накладаючи зобов'язання, які впливають на її регуляторну політику. Основна проблема для держави полягає у пошуку оптимального балансу між створенням сприятливого середовища для інвесторів та збереженням політичного і економічного простору для прийняття суверенних рішень.

Філософське осмислення цього питання показує, що інвестиційні договори є формою соціального контракту між державою та бізнесом, що базується не на абсолютній рівності сторін, а на взаємному обміні вигодами. Держава отримує капітал, технології та робочі місця, натомість інвестор – правові гарантії, передбачуване середовище та захист від невинного втручання. Однак цей обмін ніколи не є статичним, адже економічні та політичні реалії змінюються, що веде до необхідності перегляду концепцій суверенітету та економічної безпеки у міжнародному праві.

Загалом, міжнародне інвестиційне право продовжує розвиватися як простір динамічного діалогу між державами та інвесторами. Проблеми, які постають у цій сфері, потребують як вдосконалення правових механізмів, так і врахування ширших політичних і соціальних наслідків інвестиційних угод. Визначальним фактором ефективності таких договорів залишається їхня здатність підтримувати баланс інтересів без надмірної переваги жодної зі сторін.

Список літератури

1. Dolzer R., Schreuer C. *Principles of International Investment Law*. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – 454 p.
2. Schreuer C. *The ICSID Convention: A Commentary*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 1554 p.
3. Sornarajah M. *The International Law on Foreign Investment*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 545 p.
4. Muchlinski P., Ortino F., Schreuer C. (Eds.). *The Oxford Handbook of International Investment Law*. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 1250 p.
5. Kinnear M., Fischer G., Kreindler R., Mínguez Almeida C. *Building International Investment Law: The First 50 Years of ICSID*. – Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2015. – 975 p.
6. Newcombe A., Paradell L. *Law and Practice of Investment Treaties: Standards of Treatment*. – Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009. – 646 p.
7. Wälde T. *Investment Arbitration under the Energy Charter Treaty: From Dispute Settlement to Treaty Implementation*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 523 p.
8. Yannaca-Small K. (Ed.). *Arbitration under International Investment Agreements: A Guide to the Key Issues*. – Oxford: Oxford University Press, 2018. – 864 p.
9. Brower C. N., Schill S. *Regime Interaction in Investment Arbitration: A Reappraisal*. – Oxford: Oxford University Press, 2016. – 365 p.
10. Alschner W. *The Impact of Investment Arbitration on National Courts*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2021. – 402 p.

11. Кіненко О.Р. Особливості правового регулювання іноземних інвестицій в Україні (міжнародно-приватноправовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 1998. – 18 с.
12. Кривецька О. В. *Міжнародні інвестиційні спори, пов'язані з корпоративною реструктуризацією: монографія.* – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2019. – 250 с.
13. Поєдинок В. В. Теоретичні проблеми регулювання інвестиційної діяльності в Україні (господарсько-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2013. – 36 с.
14. Полатай В.Ю. *Правове регулювання інвестиційної діяльності* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Донецьк, 2000. – 18 с.
15. Нагребельний В.П. *Проблеми розвитку законодавства України про інвестиційну діяльність // Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи.* – Суми, 2010. – С. 283-286.
16. Yannaca-Small K. *Fair and Equitable Treatment Standard in International Investment Law.* – OECD Working Papers on International Investment, 2004. – 48 p.
17. Schreuer C. *Diversity and Harmonization of Treaty Interpretation in Investment Arbitration.* – Transnational Dispute Management Journal, 2011. – Vol. 8, No. 3. – P. 112-138.
18. Van Harten G. *Investment Treaty Arbitration and Public Law.* – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 242 p.
19. Chalamish E. *The Future of Bilateral Investment Treaties: A De Facto Multilateral Agreement?* – Brooklyn Journal of International Law, 2009. – Vol. 34. – P. 303-356.
20. Ripinsky S., Williams K. *Damages in International Investment Law.* – London: British Institute of International and Comparative Law, 2008. – 573 p.